

GÜNÜMÜZ
İNANÇ
PROBLEMLERİ

İLAHİYAT FAKÜLTELERİ KELAM ANABİLİM DALI
SEMPOZYUMU

7-9 Eylül 2001
ERZURUM

GÜNÜMÜZ KELAM PROBLEMİ OLARAK AKÂİDİN SLOGANLAŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Erkan Yar*

Akâid ve slogan kavramlarının her ikisi de, sosyal fenomenleri ifade etmelerine rağmen, yapıları itibarıyla birlikte zikredilmesi uygun olmayan kavramlardır. Akâid, çeşitli nesnelere oluşur ve önermelerle ifade edilirler. Fakat, bu önermelerin doğrulanabilir önermeler olmaktan ziyade, olguda bir işlevde bulunmaları önemlidir. Sloganın yapısında ise dinsel içerikli önermelerin belirli bir amaç (sosyal, kitlesel, siyasal, ekonomik vs) veya çıkar doğrultusunda kullanımı söz konusudur. Bu tebliğde, akâid ve sloganın yapılarını dikkate alarak, akâid önermelerinin sloganlaşması olgusunun dinsel açıdan analizini yapacağız. Burada zikredeceğimiz inançların veya en azından dinsel içerikli anlatımların ve yargıların kritik edilmesi, bir kelam problemi olarak gördüğümüz 'akâidin sloganlaşması' olgusunun yapısını belirleyecektir.

1. Tanımlama

Slogan, "sistemik olarak muğlak ve belirli bir isteği herhangi bir seviyede ifade etme yeteneğine sahip özetleyici bildiri"¹ anlamında İngilizce bir kavramdır. Bu tanımda, sloganın, sistemik olarak belirsiz bir açıklama olduğu dikkate alınmaktadır. Bu açıdan slogan, bir düşüncenin argümanlarıyla birlikte ifade edilmesi anlamında olmayıp, düşüncüyü ifade eden kısa ve çarpıcı ifadedir. Slogan, bu nedenle mücmel ve muğlak bir ifade olmaktadır. Akâid ise, "akide" kelimesinin çoğulu olarak kullanılmaktadır² ki Türkçe'ye 'inanç' olarak tercüme edilmektedir. Akide kelimesi, asıl olarak 'dügüm' anlamına gelen 'akd' kelimesinden türetilmiştir.³ Vaux, akâidin "müşahhas 'ukda' kelimesinin tasvir ettiği veçhile, imanın kuvvetle bağlı bulunduğu düsturu ifade eden bir kelime"⁴ olduğunu belirtmektedir. Bu noktada inanç ve iman kavramları arasında bir ayrım ortaya çıkmaktadır. O da, akâidin belirli ilkelere işaret etmesine karşın, imanın kalbin doğrulamalarını dayandırmasıdır. Bu nedenle ki akâid kelimesi, Ehl-i Sünnet akâidi, Mutezile akâidi gibi kelam ekolleri veya Eşari akâidi, Nesefi akâidi gibi kişiler ile ilişkili olarak kullanabilmektedir. Buna karşın, Ehl-i Sünnet imanı, Mutezile imanı vs kullanımlar mümkün olmamaktadır. Nitekim Hıristiyan teolojisinde de, 'faith' ve 'belief' kavramları arasında ayrım yapılmaktadır.⁵

* F.Ü. İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilimdalı Öğretim Üyesi

¹ Reading, Hugo F., *Dictionary of The Social Science*, London 1977, 193; Slogan, "kısa ve çarpıcı propaganda sözü" anlamına da gelmektedir. *Türkçe Sözlük*, 2/1318

² Kılavuz, Ahmet Saim, Akâid, *İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul 1989, 2/212

³ Akd; çözümlenmiş olan şeydir. İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994, 3/292; "Akaid kelimesi, saygın bir görüş ve kendisinden dönüşün mümkün olmadığı anlaşma anlamına gelir." Derviş, Abdulhamit, *el-Felsefetu'l-İtikâdiyye fi'l-İslam*, Kahire, 1992, 7

⁴ Carra De Vaux, Akide, *İslam Ansiklopedisi (IA)*, İstanbul 1993, 1/240

⁵ Packer, James J., "Faith", *Baker's Dictionary of Theology*, Usa, 1988, 208-211; Bu iki kavramın birleşme ve ayrışma noktaları için aynı şekilde bkz. Smith, Wilfred Cantwell, *Faith and Belief*, New Jersey, 1979, 105-127

Akâid, ilim alanında bir disiplinin adı olarak da kullanılmaktadır. Bir disiplin olarak akâid; “Allah’ın zatından, sıfatlarından, nübüvvet meseleleri ve ahiret hallerinden bahseden ilim”⁶ olarak tanımlanır. Dolayısıyla, İslam ilimleri geleneğinde akâid ve kelamın, konu açısından birleştiği, fakat metodoloji açısından ayrıştığı görülmektedir. Kelam ilmi de Allah’ın zâtı, sıfatları, nübüvvet meseleleri ve ahiret hallerini konu almaktadır.⁷ Kelam ve akâidin ayrışma noktası ise, akâidin akideleri tespit etmesi, kelamın ise bu akidelerin yakini temellerini ortaya koymayı amaçlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında kelam, akidenin felsefesidir. Kelam, akâidin yakini temellerini inceleyen bir ilim olunca, bu ilim tamamen akâid önermelerinin doğrulanmasına hasredilmiştir. Dolayısıyla kelam açısından akâidin olgudaki işlevi dikkate alınmamış, çeşitli metodolojilerle oluşturulan akâid önermeleri doğrulanabilirliği ve bunların diğer akâid sistemleri karşısında savunabilirliği esas alınmıştır. Metodoloji açısından da kelam ve akâid arasında bir ayrışma söz konusudur. Kelam, daha çok akli yöntemleri kullanılmasına rağmen,⁸ akâid eserlerinde imani yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan, akâidin insanı taklide götüren ve onda taklit tavrını oluşturan bir ilim, kelam ilminin ise insanı tahkike götüren ve onda tahkik tavrını oluşturan bir ilim olması gerekir. Fakat, özellikle de Ehl-i Sünnet kelamında, kelamın bu yapısının oluşturulmadığı ve selef metodlarının kullanıldığı görülmektedir. Selef metodu ise, esas olarak, imanın yakini delillerini ortaya koymak yerine, akâid ilkeleri veya önermelerine teslimiyeti esas almaktadır.

Kelam ve akâid ilimlerinin tanımlarında yer alan, ‘akâid’ kelimesi, kelam ilminin konusunun pratik (amel) değil de teori olduğuna işaret etmektedir.⁹ Nitekim kelam eserlerinin teorik girişlerinde (mukaddime) yer alan açıklamalara bakıldığında, kelam ilminin tanımda yer alan ‘akâid’in, kelam ilminin pratiği konu alan fıkıh ilminden ayrışma noktasını belirlemek bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Akâid kelimesi, kelam ve akâid ilminin tanımlarında yer alması ve bu ilimlerin varlık sebebi olmasına rağmen, kelamcıların kullandığı anlamda Kur’an’da yer almamaktadır. Kur’an’da ‘akâid’ kelimesinin kendisinden türetildiği ‘akd’ kelimesi yer alır.¹⁰

2. Müslüman Coğrafyada Ortaya Çıkan Bazı Slogan Önermelerinin Analizi

a. Akâidin slogan olarak kullanımı, Müslüman toplumların gerek tarihsel sürecinde ve gerekse günümüzde çok sık rastlanan bir olgudur. Tarihsel süreçte, Hariciler, Kur’an ayetlerinden çıkardıkları “*lâ Hukma İlla Lillah*” (Hüküm ancak Allah’ındır) sloganıyla, tahkimi reddetmişler ve tahkime razı olanların da kafir

⁶ Kılavuz, *agm*, 2/213

⁷ Kelamcılar, kelam ilminin konusunu, tanımının içerisinde zikretmektedirler. Örneğin bkz. Harputi, Abdullahî, *Tenkîhu'l-Kelam fi Akaid'i Ehli'l-Islam*, İstanbul h.1330, 8-9; Kelam ilminin konusu ve bu konunun eleştirileri için bkz. Hanefî, Hasan *Minel'l-Akide İla's-Savra*, Kahire, trs, 1/82-99

⁸ Kelamın akli yöntemleri kullanması ilkesinde, Eşari kelam sistemini dışarıda tutmak gerekir. Çünkü, Eşari kelamı akli, nasları yorumlayan bir alet olarak dikkate almaktadır.

⁹ “Akâid ile kasıt, nefsin ameli değil de itikadı kast etmesidir.” İci, Abdurrahman b. Ahmed , *el-Mevakif fi İlmî'l-Kelam*, Kahire, trs, 7; Harputi, *age*, 7

¹⁰ Bu kelimenin kökü olan ‘akd’ mastardan türeyen fiil ve isim olarak kullanımlar mevcuttur. Fiil olarak yemin ile ilişkili olarak (4 *Nisa* 33; 5 *Maide* 89) yer almaktadır. İsim olarak ise, ‘anlaşma’ (akd (ç) ukud, 5 *Maide* 1), nikah sözleşmesi (2 *Bakara* 235-237) kekemelik (20 *Taha* 27) ve sihirbazların üflediği düğümler (113 *Felak* 4) anlamlarında kullanılmaktadır.

olduklarını iddia etmişlerdir. Bu ifadeyle, siyasi ve dinsel bir tavrın slogana dönüşmesi ve bu kavram etrafında kitleler örgütlenmesi hedeflenmiştir. Watt, “Hariciler¹¹ ile özdeşleşen “*hakkeme*” fiilinin, diğer anlamlarının yanında, bu önermeyi çok fazla tekrar etmek anlamını da ifade edebileceğini belirtmektedir.¹² Tahkim kavramının ifade ettiği anlamlar arasında yer alan, ‘la hukma illa lillah’ önermesini çokça tekrar etmek şeklindeki anlamı, gerçekte, Harici düşünce ve uygulamalar dikkate alındığında daha anlamlı gözükmektedir. Çünkü, bu kullanım mübalağa kipi olduğundan, bunun çokça sözle ifade edilmesini içermesi demektir. Günümüzde de, ‘*Hakimiyet Milletindir*’ tezine karşına “*Hakimiyet Allah’ındır*” ifadesi, dinsel bir slogan olarak kullanılmaktadır. Müslüman dünyada, ‘hakimiyet milletindir’ ifadesi, olguda gerçekleşmeyen bir slogan olarak kaldığı gibi, ‘hakimiyet Allah’ındır’ ifadesi de olguda yansıma bulmamış ve ilahi söylemlerin bağlamı dışında kullanımı olgusunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla hem hakimiyetin Allah’a ait olduğunu ve hem de hakimiyetin millete ait olduğunu söyleyenler, bu önermeleri olguda gerçekleşmeyen ve herhangi bir işlevden yoksun anlamda kullanmaktadırlar.

Çağdaş dini söylemlerde yer alan “Hakimiyet Allah’ındır” veya “Hakimiyet İslam’ındır” şeklindeki sloganların, gerçekte her ikisi de aynı anlamdadır. Bu önermelerle Allah’ın emirlerinin veya bir din olarak İslam’ın yeryüzünde yaygınlaşması ve Allah ismine ve tasavvuruna uygun olarak adalet ve eşitliğin veya İslam ismine ve tasavvuruna uygun olarak da barış ve güvenin yeryüzünde hakim olması kastedilmemektedir. Bu ifadeler, insanın hakimiyetinin ortadan kaldırılması ve hakimiyeti ilahi otoriteye veya onun indirdiği ilahi mesaja verilmesi anlamında kullanılmaktadır. Halbuki, insana ait düzenlemeler (sosyal, ekonomik, hukuksal, dinsel vs.) sadece ilahi belirlemelerle sınırlı değildir. İnsanın egemenliği alanına giren konularda hakimiyeti Allah’a atfetmek, Allah’ın hakimiyetini sınırlamak anlamına gelir. Çünkü Allah, insanı, kendi yaratılışı ve yetkinliği doğrultusunda yeryüzünde egemen olmak için yaratmıştır. Onun yeryüzünde halife olmasının anlamı,¹³ yeryüzünde kendi yetkinliği doğrultusunda egemenlik ve medeniyet kurması demektir. İnsanın hakimiyetini reddetmek için, onun hakimiyetini Allah’ın hakimiyetine kıyaslamak, tarihsel ve çağdaş pek çok teolojik söylemde olduğu gibi, insanı yok saymak ve özellikle de Allah’ın söz konusu iradesini görmezlikten gelmektir. Bu durumda insanı egemen bir varlık olarak irade eden, onun yaratıcısı olan Allah’tır. İnsanın bir niteliği olan “halife” kelimesine meleklerin yüklediği kan dökücü ve fesat çıkarıcı gibi olumsuz anlamlara karşılık, Allah, insanın olumlu niteliklerini ön plana çıkarmaktadır, ki o da, insanın yetenekleridir. İnsan, yeryüzünde halifelik yapacak niteliği dolayısıyla

¹¹ Haricilik adı, Hz. Ali’nin ordusundan çıkan ve ayrılanlar, Allah ve Peygamberine hicret edenler, Hz. Ali’ye karşı çıkanlar (*haraca ‘alâ*) ve *kaade*’nin zıddına cihada katılanlar anlamını ifade etmektedir. Bkz. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 18-19

¹² Watt, tıpkı *kebbara*’nın ‘Allah’u Ekber cümlesini tekrar etmek’ anlamını ifade ettiği gibi, tahkim de, ‘la hukma illa lillah’ sloganını tekrar etmek anlamına gelebileceğini ifade eder. Watt, *age*, 17

¹³ “Rabb’in meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek birini mi halife kılıyorsun, dediler. Allah da onlara: Sizin bilmediğinizi herhalde ben bilirim, dedi.” 2 *Bakara* 30; Bu ayette insanın cins olarak halifeligi ifade edildiğinden ötürü “halife” kelimesi kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu kelimenin çoğulu olan “halaiif” kelimesi de insan için kullanılmaktadır. Bkz. 6 *En’am* 165; 14 *Yunus* 14, 73; 35 *Fatır* 39

meleklerin yüceltmesini/ secdesini hak etmiştir. Görüldüğü gibi insanın halifelîği de, onun yeryüzündeki egemenliği ile alakalıdır.

Kur'an'ın hakimiyetin Allah'a ait olduğunu bildirdiği "*Hüküm ancak Allah'a aittir*" (*İni'l-Hukm'u İlla Lillah*)¹⁴ ifadelerinde yer alan 'hüküm', Allah'ın mutlak egemenlik alanına giren olaylarla ilgilidir. Bu ifadelerin kullanıldığı bağlamlar dikkate alındığında, azabın bir an önce kendilerine gelmesini isteyenler,¹⁵ ibadet edilen ve tapılan putların kendilerinin ve kendilerinden öncekilerin isimlendirmeleri olduğu,¹⁶ Yakub'un çocuklarına tavsiyeleri sırasında Allah'ın hüküm vermesini¹⁷ ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu anlatımlar, Allah'ın mutlak hüküm verici olarak onun hakimiyet alanına giren olaylar ile ilgilidir. İnsanın hakimiyet alanı ise, kendi yaratılış nitelikleri doğrultusunda, kendi akli düşüncesi ve vahyi dikkate alarak, varoluşunu devam ettirmek için kendisiyle ilişkili alanlarda olgusunu biçimlendirmesini ifade eder.

b. Müslüman coğrafyanın pek çok yerinde, ötekini dışlayıcı bir tutum olarak '*tekfir*' sloganının çok sık olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, tekfirin bazı dinsel sivil toplum örgütlerinin ismi olarak dahi kullanılmaktadır.¹⁸ Tekfir, en genel anlamda, bir taraftan mensubiyet diğer taraftan da dışlamayı ifade eder. Bu sloganı kullanan kişiler, kendilerinin belirli bir dinsel yapıya mensup olduklarını, diğerlerinin ise bu yapının dışında yer aldıklarını ifade ederler. Bu şekilde tanımladığımız ötekini dışlayıcı tavrın, bazı hadislerde de var olduğu görülmektedir. Bu hadislerde, bazı fiil ve davranışlarla ilgili olarak, Hz. Peygamberin bu fiil ve davranış sahiplerini dışladığı ve 'bizden değildir' veya 'bizim mescidimize yaklaşmasın' şeklinde nitelemelerde bulunduğu rivayet edilmektedir. Hz. Muhammed'in tebliğci ve açıklayıcı olması nitelikleri dikkate alındığında, onun insanları dinden dışlayan ve uzaklaştıran bir yöntemi benimsemeyeceği açıktır. Çünkü, elçinin en temel vazifesi dini ve vahyi tebliğ etmektir. Bu görev de, dışlayıcı tavırlar yerine kuşatıcı tavırların benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

Müslümanların benimsediği 'tekfir' tavrına Kur'an açısından baktığımızda, bu tavrın yanlış olduğu ve en azından Kur'an anlatımlarıyla paradoks oluşturduğu görülmektedir. "*Size selam verene dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'sen mümin değilsin' demeyin*"¹⁹ ayetinde, kişilerin kendi beyanlarına aykırı olarak onların mümin olmadıkları şeklindeki nitelemelerin, insana ait bir niteleme olarak onun yetki alanına girmediği ifade edilmiştir. Çünkü iman, kişinin kendi seçimi ve davranışı olduğu gibi, küfür de kişinin kendi seçimi ve davranışı, iman bir yaşam tarzı olduğu gibi, küfür de bir yaşam tarzıdır ve insanlar ancak fiil ve davranışları itibarıyla inançsal nitelemeleri hak ederler. Dolayısıyla bir kimsenin mümin ve kafir

¹⁴ 6 En'âm 57

¹⁵ "Çabucak gelmesini istediğiniz azap benim yanımda değildir. bildirdiği "*Hüküm ancak Allah'a aittir.*" 6 En'âm 57

¹⁶ Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. *Hüküm sadece Allah'a aittir.*" 12 Yusuf 40

¹⁷ "Oğullarım! Hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savmam. *Hüküm sadece Allah'a aittir.*" 12 Yusuf 67

¹⁸ Buna örnek olarak, Mısır'daki "Cemeat'ı-Tekfir" örgütü verilebilir.

¹⁹ 4 Nisa 94

olarak nitelenmesinde belirleyici unsur, kişinin kendi fiil ve davranışlarıdır. Bununla birlikte, günümüz olgusundaki tekfir tavrı, bu nitelermeyi yapan kişinin kendi din anlayışına dayanmaktadır. Geleneksel kelam ekollerinin ‘kurtuluşa eren fırka’ ve ‘bidat fırkaları’ belirlemelerinde kıstas olarak belirleme konumundaki kişinin kendi din anlayışları rol oynadığı gibi, bu tavrı açısından da kafir, kendi din anlayışını benimsemeyen kişileri ifade etmektedir.

c. Günümüzde slogan olarak kullanılan bir diğer akâid de Allah’ın yüceliğidir. Müslüman coğrafyanın pek çok yerinde, kitlelerin hep birlikte, “Allah’u Ekber” ifadesini seslendirdikleri görülmektedir. Kur’an’ın “Allah’ı çokça yüceltin”²⁰ (tekbir) ayeti, bu önermenin kitlesel bir söylem olarak ifade edilmesini emreden bir içeriğe sahip değildir. Bunun anlamı, Allah’ın yaratmadaki hikmeti, insana verdiği nimetler, kulları arasındaki adalet vs. sıfatları ve insanla ilişkili fiilleri itibarıyla onun yüceltilmesidir. Allah’ı yüceltmek, ancak inanan insanın fiil ve davranışı ile onu yüceltmesi, fiilleriyle bu yüceliğe işaret etmesidir. Allah’ın, insanların pratik hayatta adalet, hak, eşitlik, doğruluk vs. davranışlar ile pratik hayatta yüceltilmesi, sözle yüceltilmesinden daha işlevseldir. Bununla birlikte bu önermenin, işgal edilen topraklarda, işgale karşı bağımsızlık mücadelesi verdiği ortamlarda, insanların birlikteliğini sağlayan bir işlevde bulunduğu doğrudur. Fakat aynı yapının geçerli olmadığı ortamlarda, Allah’ın sözle yüceltilmesi şeklindeki tavırlar, yüceltmeyi davranışa değil de söze indirgediğinden, söz konusu ayetin ifadesinin dışında bir tavidir.

d. Ülkemizde çok sık kullanılan ‘şehitler ölmez’ sloganı da, insanın ontolojik yapısı hakkında geliştirilen tezlerle bağlantılı bir akâiddir. Bununla birlikte, bu akaid, gerçekte, Kur’an ayetlerinden çıkarılan bir ilke değildir. Şehitler hakkındaki dinsel inanışlar, vatanın bölünmezliği ilkesinin kendisine bağı olduğu bir ilke olarak kullanılmaktadır. Her şeyden önce bu sloganda yer alan ‘vatanın bölünmezliği’ ilkesini, çağdaş teolojilerin desteklemesi gerekmektedir. Çünkü, dinsel akâidin gerçekleştirilmesi ve hükümlerinin uygulanması, insanın üzerinde egemenlik kurduğu toprak parçasına yani vatana bağlıdır. Fakat vatanın bölünmezliği, insanların fikir ve eylem özgürlüğü ihlal edilmeden, vatan birliği şuru oluşturmak, tevhidi de fiili bir tevhid olarakolguda uygulamakla sağlanabilir. Bu sloganda yer alan ‘şehitler ölmez’ ifadesi, geleneksel teolojinin “ölümsüzlük” anlayışlarına uygun olarak şehitlerle ilgili yorumlarına dayanmaktadır. Ruhun ölümsüzlüğünü kabul eden teolojik söylemler açısından, ölümsüzlük anlayışlarının kanıtlanmasında akli delillerin yanı sıra en çok ön plana çıkan argüman, “şehitlere ölümler denmemesi”²¹ ve “onların Allah katında rızıklandıklarını”²² bildiren ayetlerdir. Ruhun ölmezliğini kabul edenler şehitlerin ölmediklerini belirterek, bunu bütün insanların ölmediklerini kanıtlamakta kullanırlar. Bu anlatım, şehitlerin gerçek manada ölmedikleri şeklinde anlaşılacak olursa, bunun onlar için bir istisna olmasını gerekir. Çünkü, Kur’an diğer insanların ve hatta peygamberlerin de

²⁰ 17 İsrâ 111

²¹ 2 Bakara 154; Bu ayetin ruhun ölmezliği lehinde kullanılması için bkz. Gazali, *Mearic*, 127

²² 3 Al-i İmran 169; Bu ayetin ruhun ölmezliği lehinde kullanılması için bkz. Gazali, Muhammed Ebu Hamid, *Meâricu'l-Kuds fi Medâric'i Marifeti'n-Nefs*, Mısır, 1928, 127; İbn Kayyim, Şemsuddin Ebu Abdillâh, *er-Ruh*, Kahire, 1989, 35

öldüğünü ve onlara *ölüler* denilebileceğini belirtir.²³ Nitekim, bu istisnanın genel olarak şehitler için olduğunu kabul edenler olduğu gibi, ayetin bağlamını dikkate alarak sadece Uhud şehitleri için olduğunu ileri sürenler de vardır.²⁴ Fakat, şehitler hakkındaki bu belirlemenin sadece belirli bir savaşta şehit olanlar hakkında olması anlamsızdır. Çünkü, şehit ismini kazanmayı gerektirecek fiilin gerçekleşmesi, aynı hükmün, bu fiili işeyen herkes hakkında geçerli olmasını gerekli kılar.

Bu ayetin yer aldığı pasajın analizi, bu anlatımın gerekçelerini açıkça ortaya koymamıza imkan verecektir. Bilindiği gibi Müslümanlar kendilerine karşı saldırgan tutum izleyenlere karşı ilk olarak Bedr savaşında karşı karşıya gelmişlerdi. Gerek bu savaşta gerekse diğer savaşlarda mağlubiyet psikolojisinin giderilmesi için ilahi mesaj şehitlerle ilgili iki belirlemeyi aktarır. Bunlardan birincisi, “Allah yolunda öldürülenler için ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler fakat siz hissedemezsiniz”²⁵ ayetiyle şehitlerin *ölüler* olarak adlandırılmaması gerektiği, diğeri de “Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma. Aksine onlar Rableri katında diridirler. Rableri katında rızıklanmaktadırlar”²⁶ ayeti ile de onların Rabb’leri katında rızıklanacaklarıdır. Onlara ölümler denmemesi, onların fiillerinin yüceliğine ve savaştan geri kalanlarla onların aynı saygınlık mertebesinde olmadıklarının vurgulanması suretiyle onların taltif edilmelerine işaret eder. Bununla birlikte, onların ölümleri ile diğer insanların ölümleri arasında, bir mahiyet farklılığından söz edilemez. Her şeyden önce onların savaşta öldürülmelerini ifade için “katele” fiili kullanılır. Bu fiil dışarıdan bir etki sonucu öldürme olayının gerçekleşmesini ifade eder.²⁷

Savaş dışında katil edilerek öldürülen insanlar ile savaşta katil edilen insanların ölümleri arasında mahiyet farkı yoktur. Aynı şekilde onların yaşamlarındaki mahiyetleriyle diğer insanların yaşamlarındaki mahiyetleri arasında bir ayrıma gitmek imkansızdır. Onlar, bu öldürülmelerinden önce diğer insanlarla aynı yaşam kanunlarına tabi olmuşlardır. Fakat onların ölümler olarak nitelendirilmemelerinin nedeni, şehitlerin bu fiillerinin yüceliğidir. Onların Allah katında rızıklandıklarının belirtilmesi, onların gerçek manada ölmediklerini ifade etmez. Çünkü gerçekleşmesi kesinlik arz eden olayların, Kur’an’da, geçmiş ve şimdiki zaman kipiyle anlatıldığına dair çok örnek bulmak mümkündür. Aslında bunun manası “onlar ahirette rızıklanacaklardır” şeklindedir. Dolayısıyla bu ayetlerdeki şehitlerle ilgili anlatımların psikolojik olarak anlaşılması daha tutarlı bir anlayıştır. Şehitlerin ölü olmadıkları kabulünün diğer bir yansıması ise, şehitlerin ruhlarının *yeşil kuşların kursaklarında* olduğuna dair hadislerde kendisini gösterir.²⁸ Muhtemelen bu anlatımlar cahiliyye döneminde yer alan ölen kimsenin ruhunun

²³ “Biz senden önceki hiçbir beşeri ölmez (ebedi) kılmadık. Sen öleceksin de onlar baki mi kalacaklar?” 21 *Enbiya* 34; Diğerleri için bkz. 62 *Cuma* 8; 29 *Ankebut* 57 vd.

²⁴ Abdulcebbar, *Tenzihul-Kur’an Anil-Metain*, Beyrut, trs, 83

²⁵ 2 *Bakara* 154

²⁶ 3 *Al-u İmran* 169

²⁷ “Kim bir inananı kasten öldürürse, onun cezası içinde temelli kalacağı cehennemdir” 4 *Nisa* 93. Bu ayet savaş dışında inanan bir insanın imanından ötürü kasıtlı olarak öldürülmesini ifade eder.

²⁸ Müslim’in rivayeti şu şekildedir: Onların ruhları yeşil kuşların kursaklarındadır. Onlar için arşa asılı kandiller vardır. Diledikleri gibi cennetten faydalanırlar. (tüsheh). Sonra bu kandillere sığınırlar...” Müslim, *Sahih*, Kitabul İmara, Hadis no: 121, 2/1502; Aynı şekilde bkz. Ebu Davud, *Sünen*, Kitabul-Cihad, Bab 25, 3/32

kuşa dönüşmesi şeklindeki inançların, şehitler bağlamında canlanmasındır. Şu halde, şehitlere yaşıyor olması, onun ölümlerinin diğer insanların yani ümmetin yaşamsal anlamına geldiğinden, şehitlerin hissedilemeyen bir canlılık ile yaşam sürmeleri, olsa olsa mecazi bir anlam ifade etmektedir.

4.. Akâidin Sloganlaşmasına Etki Eden Faktörler

Akâidin sloganlaşması şeklinde günümüz Müslümanının olgusunda ortaya çıkan eğilimin, tarihsel kökleri mevcuttur. Bu tarihsel kökler hala daha günümüz Müslümanının inanç biçimlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, akâidin sloganlaşması olgusunun oluşmasında bazı faktörlerin etkili olduğunu görmekteyiz. Bunlar da; geleneksel iman anlayışları, siyasi otoritelerin uygulamaları ve olgudaki başarısızlıklardır.

Geleneksel İman Anlayışları

Geleneksel kalam ekollerinin çoğunun iman anlayışları, akâidin sloganlaşması olgusunun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bu ekoller açısından iman, kalb ile tasdik ve dil ile ikrar veya sadece bilgidен (ma' rife) ibarettir.²⁹ İman kalb ile tasdik ve dil ile ikrar veya bilgi olunca, pratiğe ait uygulamalar imanın içerisinde yer almamaktadır. Bu anlayışlar açısından akâid, kalbin salt doğrulamaya dayanan fiilinin nesnesi ve dilin eylemidir. Dolayısıyla bir kitlenin olgusunda ortaya çıkan önceden benimsenen akâide ve dine aykırı dahi olsa olumsuzluklar, insanın imanına ve inancına zarar getirmemektedir. Bu anlayışlar açısından akâid önermelerinin nicelik olarak fazlalığı, imanın kuvvetlenmesinin bir göstergesi sayılmıştır. Buna bağlı olarak çeşitli asırlarda ortaya çıkan sufi öğretilerde, zikir Allah'ı hatırlama ve onun emirlerine uygun hareket etme" şeklinde Kur'an'a dayanan anlamından çıkarılıp, sözlü olarak Allah'ı hatırlamak veya onun adını anmak şekline dönüşmüştür. Bu durumda Allah'ı anma (zikr), olguyu Allah'ın emirlerine ve isteklerine uygun olarak düzenlemek şeklindeki niteliksel çokluğu değil, dil ile onun adını söylemeye dayanan niceliksel çokluk olmaktadır. İmanı amel değil de söz olarak kabul eden ve onu olguda işlevsel olmanın dışına iten her iman anlayışı sloganlaşmaya zemin oluşturmaktadır.

Akâidin, toplum davranışlarına yön veren ve olguda bir işlev gören konumundan çıkarılması, bu akâidin belirli bir içerikten yoksun önermeler haline gelmesi demektir. "Allah vardır" şeklindeki bir akâid önermesi, olguda Allah var olduğu sürece bir değer kazanacaktır. Bu, Allah'ın zaman ve mekan olarak olguda var olması anlamında değildir. Bunun anlamı, adalet, eşitlik, özgürlük, düzen şeklindeki insana ait davranışların toplumda var olmasıdır. Bu davranışların Allah ile ilişkili olması, bunların temel dinamiklerini Allah'ın belirlemiş olmasındandır. Nitekim, pratik içeren ibadetlerin de, toplumsal işlevi vardır. Bu ibadetler genel dinsel yaşayışın bir parçası olarak ahlak ve davranışın oluşmasına yardımcı olurlar. Örneğin, "Namaz insanı kötü ve hoş karşılanmayan fiillerden alı koyar"³⁰ ayetinin ifade ettiği şekilde namazın genel dinsel yaşam tarzı içerisindeki fonksiyonu, insanın kötülöklere yönelmesini engellemektir. Dolayısıyla namaz, salt Allah'ın rızasının kazandıran bir eylem değildir. Buna bağlı olarak yolsuzlukların,

²⁹ Mürcie'nin iman tanımları için bkz. Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürci ve Tesirleri*, Ankara 2000, 125130

³⁰ 29 Ankebut 45

adaletsizliklerin ve düşünceye baskının var olduğu, buna karşılık hakkın, eşitliğin ve özgürlüğün var olmadığı toplumlarda “Allah vardır ve adildir” önermesini haykırmak, olsa olsa bir fantezidir. Ahirette inanan her bir erkeğe yetmiş hurinin verileceğini tahayyül eden bir toplumda, kadın haklarından bahsetmek ve bunu gerçekleştirmek bir ütopyadır. Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür: Olguda fiil ve davranış olarak karşılığı olmayan herhangi bir akâid mevcut değildir.

Siyasi Otoritelerin Tavrı

Hz. Muhammed’in vefatından sonra ortaya çıkan siyasi otoritelerin, dört halife devri dışında tutulacak olursa, dini siyasallaştırdıkları söylenebilir. Bu siyasallaşma tarih sürecinde devam ettiği gibi, günümüzde de gerek iktidar ve gerekse muhalefet tarafından devam ettirilmektedir. Örneğin, günümüz siyasi otoritelerin “hakimiyet milletindir” önermelerini olguda gerçekleşmeyen bir slogan olarak kullanmaları, “hakimiyet Allah’ındır” önermesinin de sloganlaşmasına imkan vermiştir. Bu otoriteler açısından hakimiyet hiçbir zaman millete verilmemiş, belirli guruplara verilmiş, ve millet başkalarının hakimiyetinin meşru kılıcıları olmuştur. “Hakimiyet Allah’ındır” önermesini kullanan guruplar da, Hakimiyeti Allah-insan arasındaki araçlara vermişlerdir. Dolayısıyla farklı kesimler hatta çoğu kere de karşıt kesimler tarafından hakimiyetin yasallaştırılması bağlamında kullanılan her iki önerme de, gerçek anlamlarının dışında kullanılmaktadır.

İki tür yönetimde akâidin sloganlaşması olgusu ortaya çıkmaz. Bunlar da, dinin otorite üzerinde etkili olduğu toplumlar ve baskıcı ve totaliter yönetimlerdir. Akâidin sloganlaşması olgusunun dinin otorite üzerinde etkili olduğu kitlelerde ortaya çıkmaması, siyasi otoritenin dinsel kurumların görüş ve hassasiyetlerine uygun olarak hareket etme yani dinsel kurumların siyasi otorite üzerinde baskı oluşturmasından kaynaklanır. Örneğin, kilisenin siyasi otoriteler üzerinde baskın olduğu batı toplumlarında, dinsel olanı temsil eden kilisenin pek çok isteğinin otoriteler tarafından yerine getirilmektedir. ‘İnsan klonlaması’na karşı çıkan kilise bu görüşünü siyasi otoritelere iletmekte ve onlar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu uygulama karşısında Hıristiyanlığın yaratılış ile ilgili akâidinin bir slogan olarak kullanımı söz konusu olmayacaktır. Totaliter rejimlerde ise, kitlelere ait bir akâid olmadığından ve bütün akâidi otoritenin kendisi belirlediğinden akâidin sloganlaşması olgusu ortaya çıkmamaktadır. Burada akâidi sloganlaştıran halk değil, otoritenin kendisidir. Çünkü burada tek bir akâid vardır, o da kralın akâididir. Düşünce ve eylem özgürlüğünün olduğu toplumlarda akâid, olgudaki işlevini hiç baskıyla karşılaşmadan gerçekleştireceğinden, akâidin slogan olarak kullanılması olgusuyla karşılaşılması mümkündür.

Olgudaki Başarısızlığın Teoriyle Örtülmesi

Günümüzde inanan insanların ve bunların oluşturdukları teşekküllerin, gelişmiş batı uygarlığı karşısında gerek teknolojik ve gerekse bilgi olarak başarısızlığa düştükleri bir gerçektir. İslam dünyası dışında yapılan tahlillerde, İslam dünyasındaki bu başarısızlığın nedeni olarak, genelde ‘din’ referans olarak gösterilmektedir. Bu nitelermeye karşılık olarak gelişen savunma mekanizması sırasında, geçmişteki ilerlemişliğimiz veya Kur’an referans gösterilmektedir. Buna bağlı olarak Kur’an, olguya yön veren ilahi mesaj olma niteliğinden soyutlanarak, içerisinde sayısız mucizeler olan bir kitaba dönüştürülmektedir. Son dönemlerde,

Kur'an'da mucizeler arayışı bu toplumsal psikolojiden kaynaklanmaktadır. Batı toplumları bilimi üretirken ve kendi yaşamlarının her alanında uygularken, doğu toplumları çeşitli bilimsel gerçekliklerin Kur'an'da var olmasını slogan olarak kullanmaktadırlar.

4. Sonuç

Akâid, olguda işlevi olmayan teoriler olarak algılandığı sürece, akâidin sloganlaşmasının her kitlede var olması mümkündür. Çağdaş teolojinin akâidin sloganlaşmasının önüne geçmesi mümkündür. Bunun için de geleneksel iman anlayışlarının terk edilmesi, akâidin önermelerle ifade edilen salt bir teori olarak biçimlendiren anlayışlara karşı, olguda işlev gören bir akâid sisteminin yeniden oluşturulması gerekir.